УДК 81'373.6

Назаров Н.А.

УКРАЇНСЬКА ЕТИМОЛОГІЧНА ШКОЛА У КОНТЕКСТІ ІНДОЄВРОПЕЇСТИКИ ТА СЛАВІСТИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті здійснено порівняльний аналіз методологічних засад української етимології XX століття з підходами, які сформувалися в інших галузях славістики та індоєвропеїстики.

Ключові слова: історична лексикологія української мови, лексикографія, етимологія, методологія етимологічних досліджень

Актуальність дослідження зумовлена тим, що українська етимологія на початку XXI століття – це вже цілком сформована й на міжнародному рівні визнана галузь сучасного мовознавства. Тому постає питання про дослідження шляхів формування її самобутнього методологічного інструментарію та підходів до етимологізації.

Новизна полягає в залученні широкого контексту етимологічних досліджень першої половини XX століття, проаналізованих з точки зору методологічних засад дослідження, для виявлення рис української етимологічної школи, які єднають її з іншими галузями славістики та індоєвропеїстики.

Міра вивченості питання. Часткові проблеми укладання етимологічних словників конкретних мов розглядалися в працях В.И. Абаєва [1–8], В.М. Іллiч-Світича [11–16], О.О. Білецького [9], а також у передмовах укладачів до власних етимологічних словників, зокрема до словника В. Махека [23], У. Мартинова [18], С. Младенова [19].

Місце серед інших досліджень автора. Інші статті автора, що дотичні до проблем української етимологічної лексикографії, розглядають етимологічні аспекти староукраїнської лексикографії; зв'язки української лексикографічної традиції, у тому числі етимологічної, зі спільноєвропейським науковим спадком античності, середньовіччя та доби Відродження; невирішені теоретичні питання укладання етимологічних словників живих слов'янських мов.

Мета статті – з'ясувати шляхи та етапи формування української етимологічної школи XX століття на прикладі конкретних досліджень.

Методи, застосовані у статті, поділяються на загальнонаукові (індукції, дедукції, класифікації та систематизації, що використовуються в роботі для встановлення кореляції між засадами етимологічних та лексикографічних праць і епістемологічними особливостями культурно-історичної епохи) і спеціальні лінгвістичні – описовий (застосовується при доборі й систематизації

формальних та методологічних процедур, використаних в аналізованих наукових працях), зіставно-типологічний (використовується при визначенні типологічних відмінностей етимолого-лексикографічних праць різних періодів та географічних регіонів), порівняльно-історичний (застосовується в інтерпретації та з'ясуванні культурної семантики висновків наукових праць, що були взяті до уваги).

Авторський колектив ЕСУМ у своїй роботі спирався на більш ніж столітню традицію укладання етимологічних словників для окремих індоєвропейських мов та для спільноіндоєвропейського лексичного складу. Тому для адекватного сприйняття української праці варто звернути увагу на етимологічні словники класичних індоєвропейських мов.

«Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch» Ю. Покорного [25] відрізняється від більшоцсті лексикографічних праць хронологічним напрямом етимологізації. За запропонованою Я. Малкілом класифікацією (цит. за: [26, с. 421]), більшість словників мають проспективний характер етимологізації (від відомої мови-першооснови чи більш архаїчної мови, як латина чи церковнослов'янська, до нових мов, у яких знаходяться рефлекси відповідних слів). Натомість словник Ю. Покорного має ретроспективний характер, і в основу словника покладено не зареєстровані в писемних памятках слова, а реконструйовані праформи. Відповідно, це впливає і на структуру статті: після реконструйованої форми (наприклад, *bher-*) наводяться її рефлекси, задокументовані в різних індоєвропейських мовах [25, 1, p. 128–132]. Такий словник відображає спільноіндоєвропейський лексичний фонд та найбільш давні запозичення. Натомість не відображаються особливості окремих груп споріднених мов.

Етимологічний словник давньогрецької мови Я. Фріска [22] є одним із авторитетних джерел з етимології цієї вкрай гетерогенної за лексичним складом індоєвропейської мови. Зважаючи на дуже давню писемну традицію і, можливо, одну з найбільших тематичних амплітуд, які були властиві давньописемним мовам, лексика грецької мови є однією з найпроблемніших для етимологічного аналізу. При цьому Я. Фріск дуже обережно ставиться до теорій субстратного впливу і запозичень зі східних мов. Щоправда, дослідник додгрецького субстрату Ю.В. Откупщиков теж скептично ставиться до надмірної абсолютизації східного походження багатьох грецьких слів [20, с. 13]. Натомість повна ізоляція грецької мови лише індоєвропейським колом зіставлення не дозволяє знайти переконливої етимології значної кількості центральних для давньогрецької культури слів, що вже було відзначено в мовознавстві.

Важливою віхою для всієї славістики був словник Ф. Міклошича «Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen» (1886) [24]. Протягом тривалого часу він залишався єдиним етимологічним словником слов'янських мов. За типом словник успадкував форму порівняльного словника, тому що праформи етимолог не реконструює.

М.В. Горяєв 1896 року видає «Сравнительный этимологический словарь русского языка» [10]. За способом побудови статті словник не відрізняється від

праці Ф. Міклошича: вихідні форми не реконструюються, лише наводяться рефлекси початкової форми в різних мовах. Глибина етимологізації сягає лише мови, з якої слово було безпосередньо запозичене. Проте в словах питомо слов'янських вихідний індоєвропейських корінь реконструюється (наприклад, у статті *брат* [10, с. 26-27]).

Словник М.В. Горяєва також примітний тим, що в додатках наводяться лексичні списки за групами: власне слов'янські слова, напряму успадковані з індоєвропейської мови-першоджерела; слова, що трапляються лише в європейських мовах; слова, що спільні для слов'янських, германських та литовської мови тощо [10, с. I–X і далі].

Істотно відрізняється від сучасних йому словників «Етимологически и правописен речник на български език» С. Младенова (Софія, 1941) [19]. Проаналізовані раніше етимологічні словники окремих слов'янських чи інших індоєвропейських мов, а також узагальнювальні словники індоєвропейських мов не виходили в своїх етимологіях за межі однієї мовної сім'ї, не відображали віддалені генетичні зв'язки мов. Так само без належної уваги були залишені моногенетична теорія та звуконаслідувальні аспекти етимологізованих слів.

Проте вже на початку XX ст. в порівняльно-історичному мовознавстві було накопичено достатньо інформації про окремі мовні сім'ї, щоб уможливити дослідження мовних макросімей. Х. Педерсен (1903 року) обґрунтував розвинене тепер ностратичне мовознавство, а італійський учений А. Тромбетті довів велику вагу моногенетичної теорії походження мови у виданій 1905 року книзі «Єдине походження мови» [27].

Обидва аспекти, яких не вистачало етимологічним словникам індоєвропейських, а зокрема і слов'янських, мов, С. Младенов послідовно втілив у своєму словнику. На відміну від інтуїтивного, евристичного залучення ностратичного матеріалу, наприклад, у словниках П.Я. Лукашевича, болгарський етимолог цілком обґрунтовано йшов на цей новаторський для етимологічних словників у XX столітті крок: «Тут треба принагідно згадати, що індоєвропейські мови перебувають у віддаленій спорідненості з численними мовами так званої урало-алтайської мовної сім'ї, що простирається від берегів Балтійського моря і Північного Льодовитого океану до кородонів із Китаєм і Японських островів. Про ті мови і народи (самоїдські, лапландські, фінські, естонські, черемиські, мордвинські, маджарські, остяцькі і т.д., турецько-татарські, монгольські, тунгуські, маньчжурські і под.) мовиться у «Вступові до загального мовознавства», який належить авторові цих рядків. Також там перелічені деякі дивовижні граматичні і лексичні подібності між індоєвропейськими і угро-фінськими, як і між індоєвропейськими і турецько-татарськими мовами. Усі ці збіги і подібності не можуть бути грою сліпого випадку, а тільки показують, що на світі немає випадковості, а існує причиновий зв'язок між явищами духовного і фізичного світу» [19, с. IX]. З іншого боку, автор словника говорить про спорідненість із семітськими мовами: «Індоєвропейська мовна сім'я споріднена із семітською» [19, с. X] (переклад з болгарської тут і далі наш. – *Н. Н.*).

У дослідженнях окремих етимологічних проблем ностратична теорія застосовувалася й раніше, проте С. Младенов вперше в славістиці застосував її до всього питомого словника досліджуваної мови. У статтях послідовно проведені паралелі із іншими ностратичними мовними сім'ями (стаття *балкан* [19, с. 15]). Також важливим нововведенням С. Младенова є інтерпретація етимології деяких лексем з точки зору звуконаслідувальної теорії походження мови (стаття *баба* [19, с. 12]).

У багатьох випадках лексикограф наводить реконструкції вихідних індоєвропейських форм чи ностратичні корені («аріо-алтайські» в авторській термінології).

Новаторські ідеї С. Младенова були певної мірою втілені і використані при укладанні електронної етимологічної бази starling.ru. Етимологічний словник С. Младенова – перший, що сягає в реконструкціях і виявленні спорідненості слів ностратичного рівня.

Класичним надбанням славістичної та індоєвропейської етимологічної лексикографії є етимологічні словники чеської мови В. Махека [Machek] та російської мови М. Фасмера [28]. Однією з новацій В. Махека є свідоме і послідовне залучення **доіндоєвропейського субстрату**, про що етимолог пише у передмові до словника: «Щодо багатьох слів у моєму словнику сказано, що вони мають «доіндоєвропейське походження». Цей термін утворив наш германіст Йозеф Янко для слів, які не можемо з різних причин прийняти за індоєвропейські утворення, але які існують в індоєвропейських мовах віддавна, були запозичені з якоїсь мови, нам, проте, не відомої» [23, s. 9].

На думку лексикографа, прийшле індоєвропейське населення переймало в старішого населення ремесла, промисли і сільськогосподарські заняття, а разом із ними і назви тварин, рослин тощо.

Етимологічний словник російської мови М. Фасмера існує в двох варіантах, оригінальному німецькому і російському перекладі О.М. Трубачова, із доповненнями перекладача. Словник М. Фасмера, як це властиво й іншим німецьким етимологічним словникам (наприклад, словнику давньогрецької мови Я. Фріска), майже не залучає субстратного матеріалу. Приклади статей обох словників розглянуто в додатках.

Вартий окремої уваги й «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» під редакцією В.В. Мартинова [21]. У передмові до словника редактор викладає свої теоретичні уявлення про будову, склад і тип інформації, що мають бути в етимологічному словнику [18]. Головною відмінністю підходу В.В. Мартинова є особлива увага до «пізніх процесів» у лексиконі мови: автор критикує інші словники, зокрема й етимологічний свлоник російської мови М. Фасмера за ігнорування «етимологічного ландшафту» мови і відображення з достатньою повнотою лише прамовного етапу [18, с. 3]. Лексикограф висуває такі вимоги до етимологічного словника будь-якої мови, передусім – білоруської.

1) етимологічний словник має відображати словотвірні і семантичні архаїзми; з цією метою застосовуються методи лінгвістичної картографії, які дозволяють виявити «зони лексичної консервації» [18, с. 4]; саме вони дозволяють доповнити уявлення про праслов'янську мову взагалі;

2) етимологічний словник повинен має містити всі іновації, навіть територіально обмежені одним діалектом, а також субстратні і контактні впливи;

3) етимологічний словник має містити всю запозичену лексику;

4) етимологічний словник повинен відображати всю експресивну лексику, оригінальну і запозичену;

5) в етимологічному словнику мають бути по змозі використані всі відмості лінгвістичної географії про територіальну стратифікацію лексики.

Усі методологічні засади В.В. Мартинова є загальноприйнятими в славістиці, за виняткм третього положення, яке йде в розріз із досвідом не лише ЕСУМ, а й інших словників словянських мов, зокрема – М. Фасмера. О.С. Мельничук свідомо не включав до реєстру ЕСУМ нові запозичення: адже не вони відображають головні особливості мови, а успадковане ядро спільної зі спорідненими мовами лексики й найдавніші запозичення. А нові запозичення зазвичай належать до сучасних інтернаціоналізмів, які майже не мають національного культурного колориту, тому доцільно їх виокремити в спеціальному словнику, як це було зроблено О.С. Мельничуком в «Словнику іншомовних слів».

Отож станом на 1940-ві роки вже існували цілком відмінні підходи до укладання етимологічних словників окремих мов та мовних сімей. Особливістю більшості етимологіко-лексикографічних праць, присвячених індоєвропейським мовам, було ігнорування матеріалу, який географічно чи хронологічно виходив би за межі індоєвропейської мовної єдності, за винятком випадків прямого запозичення з сусідніх мов. У випадку романських мов глибина етимологізація була невеликою, і Ф. Діц наводив щонайбільше латинську вихідну форму. Дещо глибшої реконструкції досягав М.В. Горяєв, наводячи індоєвропейські корені. Чи не першим словником, який повністю відтворював спільноіндоєвропейський словниковий запас, була праця Ю. Покорного. Проте значно глибшого рівня досягнув С. Младенов, який у своєму етимологічному словнику сміливо наводив праностратичні корені.

Таким чином, серед етимологічних словників слов'янських мов, укладених в слов'янських країнах, на середину XX ст. найбільше виділялися новизною погляду (наприклад, залученням **субстрату** і **ностратичних** паралелей) етимологічні словники болгарської мови С. Младенова і чеської мови В. Махека.

Мовознавство України, що перебувала у складі СРСР, не можна розглядати відірвано від відповідного наукового контексту. Перед радянським мовознавством постала потреба вперше науково описати і класифікувати явища багатьох різносистемних мов, що вимагало вироблення унікального інструментарію, зокрема й етимологічних досліджень. Українські мовознавці перебували в безпосередньому науковому діалозі з представниками інших мовних і лінгвістичних традицій, що сприяло обмінові ідеями і підходами.

Як справедливо зазначають дослідники (зокрема Т.Б. Лукінова [17]), учення М.Я. Марра мало суперечливий вплив на якість етимологічних досліджень. З одного боку, ігноруючи накопичений індоєвропеїстикою

фонетичний інструментарій точних ототожнень лексики, дослідники втрачали доказовість своїх висновків. Проте саме теорія М.Я. Марра про «схрещування» мов, про їхнє соціальне розшарування допомогла звернути увагу на роль субстрату в дослідженні лексики.

Перед радянськими лінгвістами в 1920-1930-их роках постала проблема дескриптивного опису мов без писемності (тюркських, палеоазіатських, самодійських та ін.), і був накопичений значний інструментарій мовного аналізу, що можна порівняти зі спалахом лінгвістичних досліджень, спричиненим потребою опису тубільних американських мов у США на зламі XIX – XX ст. Так само з часом постала потреба опису етимологій багатьох мов, чию історію раніше взагалі не розглядали. Тому перед дослідниками стояло завдання для багатьох мов уперше розробити процедури етимологізації.

Отож ні українська, ні слов'янська взагалі, етимологія в СРСР не могла розглядатися поза контекстом фундаментальних досліджень, виконаних на матеріалі мов, що належать до різних мовних сімей. Звернення до досвіду етимологізації неблизькоспоріднених мов дозволяє абстрагуватися від конкретних проблем слов'янської етимології, розглядаючи головні принципи історичних досліджень лексики досліджень.

Укладачі ЕСУМ працювали в контексті, в якому вже існували важливі етимологічні праці, виконані не лише на слов'янському грунті. На найголовніших із них, використаних при укладанні ЕСУМ, ми зупинимося дещо детальніше.

Попри догматичність і часткове відкидання набутків попередніх періодів дослідження етимології, послідовники М.Я. Марра зробили важливу справу: показали, що абсолютизація фонетичних законів, до якої були схильні молодограматики, не сприяє вирішенню найбільш суперечливих питань етимології. Одним із головних продовжувачів традицій М.Я. Марра був В.І. Абаєв, який досліджував іранські мови, передовсім осетинську, проте його інтереси перебували і в сфері загальної теорії етимологічних досліджень [1 – 8]. В одній зі своїх статей у маррівському збірнику «Язык и мышление» В.І. Абаєв висловлює позицію «нового вчення про мову» щодо фонетичних законів молодограматиків. Особливо великим недоглядом дослідник уважав різке відділення фонетичних і семантичних процесів у мові: «Фонетика в індоєвропейській лінгвістиці відірвалась не лише від соціальних факторів, але й від *семантики*, перетворившись на самостійну дисципліну» [5, с. 1]. Чільної проблеми етимологічних досліджень, зокрема й укладання етимологічних словників, молодограматичні фонетичні закони, на думку В.І. Абаєва, не розв'язали, адже **природа винятків із таких законів так і не була пояснена.** Саме тут дослідник пише про **субстрат** як можливе вирішення цих проблем [5, с. 9]. Проте його розуміння субстрату і спричинених ним фонетичних винятків дещо ширше, ніж просто «етнічний базис», на який накладаються нові мовні навички, та його реліктів: «*Винятки* – це або вторгнення в мову *інших суспільних груп,* крім основної і панівної <…> або винятки – це вказування на особливі, специфічні умови *семантичного* життя тих елементів мовлення, в яких спостерігаємо ці 'винятки'» [5, с. 14].

Попри надмірний соціологізм таких тверджень, їх не можна не враховувати при вирішенні спірних питань етимологізації, адже вони, іншими словами, під соціальним розуміють усю **культурну** сферу загалом. Особливо цінною гіпотезою є остання частина твердження В.І. Абаєва: про випадки, коли фонетична своєрідність (порушення фонетичних закономірностей) відображає семантичну. До цієї проблеми ми повернемося, розглядаючи архаїчні процедури з мовленим словом та їхнє значення для історичного дослідження лексики.

Проте якщо М.Я. Марр не втілив своїх поглядів на мову та історію слів у лексикографічних працях, а лише маніфенстно висловив їх у великій кількості статей, то його послідовники, уже навіть після офіційного засудження «нового вчення про мову», використовували плідні задуми дослідника у своїх лексикографічних практиках, серед яких є і визнаний чи не найкращим етимологічним словником окремої мови – праця В.І. Абаєва, присвячена осетинській мові (див. додаток 3).

Хоча віддавна висловлювали ідеї порівняння індоєвропейської мовної сім'ї з іншими, сусідніми щодо неї, були представлені в науковій літературі від межі XIX-XX століть [27], проте на широкому лінгвістичному матеріалі відповідне дослідження було проведено лише в 1960-ті роки В.М. Іллічем-Світичем [11 – 16]. Ще А. Мейє звертав увагу на те, що матеріалу індоєвропейських мов не вистачає для повноцінної реконструкції праісторичних мовних станів, адже індоєвропейський матеріал виступає засобом зовнішньої реконструкції лише щодо окремих індоєвропейських мов, а на рівні спільноіндоєвропейських реконструкцій необхідний вихід на інші мовні сім'ї. Про це говорить і В.М. Ілліч-Світич у передмові до свого словника: «Тільки зовнішнє зіставлення забезпечує відповідний контроль і дозволяє вибрати єдиний максимально наближений до реальності варіант історичної реконструкції з багатьох принципово можливих» [15, 1, с. 2].

Важливою для еволюції української етимології віхою була праця А.О. Білецького «Принципи етимологічних досліджень» [9]. А.О. Білецький, визначний український еллініст, на матеріалі новогрецької та давньогрецької мов здійснив дослідження еволюції значень, семантичних зсувів у словниковому складі мови. Із цих спостережень А.О. Білецький виснував, що **одними з головних діахронних змін словника є трансформації значення за принципом метафори, метонімії та їх різновидів, зокрема – на основі розширення та звуження початкової семантики**. Так, прикладом звуження семантики може слугувати історія новогрецької лексеми *alogo* «кінь», що дослівно в давньогрецькій мові означало «тварина, безсловесна істота»; або слова *probaton,* яке в давньогрецькій означало «те, що рухається», а в новогрецькій – «вівця».

А.О. Білецький ґрунтовно дослідив еволюцію семантикита її роль в етимологічних дослідженнях, продовживши лінію, започатковану в українській науці О.О. Потебнею.

А.О. Білецький на матеріалі грецької мови виробив низку методологічних рекомендацій, скориставшись перевагами грецького мовного матеріалу,

засвіченого на письмі протягом більше ніж трьох тисячоліть. На відміну від думки Ф. де Соссюра, що етимологія – це лише набір евристичних навичок, які неможливо регламентувати, український дослідник, виходячи з дослідженого лексичного матеріалу, простовує це твердження [9, с. 223]. Етимолог вважає, що самої фонетичної та мофологічної подібності вже давно не достатньо для історичного дослідження лексики. Базисом для його методології мають слугувати не тільки факти аналізованої мови, а й ідеологічні аспекти, зафіксовані в матеріальній культурі [9, с. 228]. Проте головну роль відіграють закономірності семантичних переходів, при чому чим менша кількість проміжних форм реконструюється для пояснення зв'язку двох слів, тим надійніша етимологія [9, с. 231]. У цілому етимологічне дослідження в концепції А.О. Білецького має за мету не тільки реконструкцію праформ, а й «встановлення різноманітних *зв'язків* окремих форм і цілих парадигм» [9, с. 240].

Попри свою неоднозначність, «нове вчення про мову» дозволило мовознавцям **переоцінити роль субстрату в формуванні певної мови**. Продовжувачі ідей М.Я. Марра поєднали їх із теоретичними засадами порівняльно-історичного індоєвропейського мовознавства і комплексно підходити до історичного вивчення лексики. Найповнішим утіленням такого підходу є «Історико-етимологічний словник осетинської мови» В.І. Абаєва. Ностратичні дослідження В.М. Ілліча-Світича показали, наскільки часткове дослідження матеріалу будь-якої мови вимагає залучення матеріалів різносистемних віддалено споріднених мов.

Таким чином, у сукупності ці головні вектори етимологічних досліджень дали змогу подолати панівну в західноєвропейському мовознавстві умовність тези про «монолітність» словникового складу певної мови, і надавання переваги матеріалу споріднених мов чи самої мови (тобто внутрішній реконструкції). Урахування субстрату і ностратичних матеріалів показало переваги комплексного залучення зовнішньої реконструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаев В.И. Parerga 2. Языкознание описательное и объяснительное. О классификации наук / В.И. Абаев // Вопросы языкознания. – 1986. – № 2. – С. 27–39.
2. Абаев В.И. Избранные труды: Религия. Фольклор. Литература / Василий Иванович Абаев. – Владикавказ: Ир, 1990. – 640 с.
3. Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка / Василий Иванович Абаев. – М.; Л.: Наука, 1958–1989. – Т. 1–4.
4. Абаев В.И. Как можно улучшить этимологические словари / В.И. Абаев // Этимология. 1984. – М.: Наука, 1986. – С. 7–27.
5. Абаев В.И. О «фонетическом законе» / В.И. Абаев // Язык и мышление. I. – Л: Издательство АН СССР, 1933. – С. 1–14.
6. Абаев В.И. О принципах этимологического исследования / В.И. Абаев // Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков. – М., 1956. – С. 286–307.

7. Абаев В.И. О принципах этимологического словаря / В.И. Абаев // Вопросы языкознания. – 1952. – № 5. – С. 56–69.
8. Абаев В.И. Понятие идеосемантики / В.И. Абаев // Язык и мышление. – М.; Л., 1948. – Вып. 11.
9. Белецкий А.А. Принципы этимологических исследований / Андрей Александрович Белецкий. – К.: Изд. КГУ, 1950. – 268 с.
10. Горяев Н.В. Сравнительный этимологический словарь русского языка / В.Н. Горяев. – Тифлис, 1896. – 451 с.
11. Иллич-Свитыч В.М. Caucasica / В.М. Иллич-Свитыч // Этимология. 1964. – М., 1965.
12. Иллич-Свитыч В.М. Материалы к сравнительному словарю ностратических языков / В.М. Иллич-Свитыч // Этимология. 1965. – М., 1967.
13. Иллич-Свитыч В.М. О принципах этимологического исследования топонимии / В.М. Иллич-Свитыч // Питання топоніміки та ономастики. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
14. Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). Введение. Сравнительный словарь *b – K* / Владислав Маркович Иллич-Свитыч. – М.: Наука, 1971. – 369 с.
15. Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков / Владислав Маркович Иллич-Свитыч. – М., 1971–1984. – Т. 1–3.
16. Иллич-Свитыч В.М. Соответствия смычных в ностратических языках / В.М. Иллич-Свитыч // Этимология. 1966. – М., 1968.
17. Лукінова Т.Б. З історії порівняльно-історичних студій в Україні (до 60-річчя лінгвістичної дискусії) / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 2010. – № 2/3. – С. 98–112.
18. Мартынаў Ў. [Передмова] / Ў. Мартынаў // Этымалагічны слоунік беларускай мовы. – Мінск, 1978. – Т. 1. – С. 3 – 39.
19. Младенов С. Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ / Стефан Младенов. – София: Книгоиздателство Христо Г. Дановъ-О.О.Д-во, 1941. – XX + 704 с.
20. Откупщиков Ю.В. Догреческий субстрат / Юрий Владимирович Откупщиков. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1968. – 263 с.
21. Этымалагічны слоунік беларускай мовы. – Мінск: Беларус. навука, 2006. – Т. 1 – 11.
22. Frisk H. Griechisches Etymologischec Worterbuch / Hjalmar Frisk. – Heidelberg: CarlWinter; Universitatsverlag, 1960–1972. – B. 1-3.
23. Machek, V. Etymologický slovník jazyka českého / Václav Machek. – Praha: Academia, 1971. – 866 s.
24. Miklosich, F. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen / Franz Miklosich. – Wien: W. Braumüller, 1886. – 547 p.
25. Pokorny. J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bern; München: Francke Verlag, 1959. – 1183 S.
26. Schmitt, R. [Review] Etymological dictionaries: a tentative typology. By Yakov Malkiel. Pp. ix, 144. Chicago: University of Chicago Press, 1976 / Rüdiger Schmitt // Language. – Vol. 54. – No. 2 (Jun. 1978). – pp. 420–423.
27. Trombetti A. L'Unita d'origine del linguaggio / Alfredo Trombetti. – Bologna: Liberia Treves di Luigi Beltrami, 1905. – 222 p.
28. Vasmer, M. Russisches Etymologisches Worterbuch / Max Vasmer. – Heidelberg: Carl Winter; Universitatsverlag, 1953 – 1958. – B. 1. – 712 S.

В статье выполнен сравнительный анализ методологических засад украинской этимологии XX века с подходами, сформировавшимися в других отраслях славистики и индоевропеистики.

Ключевые слова: историческая лексикология украинского языка, лексикография, этимология, методология этимологических исследований

The articles proposes comparative analysis of Ukrainian XX century etymology with approaches that have formed in other fields of Slavic and Indo-European Studies.

Keywords: historical lexicography of Ukrainian language, lexicography, etymology, methodology of etymological research

УДК 81'373.6

Переверзєв Д.І.

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ НАЙДАВНІШОГО ЛЕКСИЧНОГО ШАРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СЕГМЕНТІВ КАРТИНИ СВІТУ (за ностратичним словником А.Б. Долгопольського)

У статті запропоновано тематичну класифікацію та світоглядну інтерпретацію найдавнішого лексичного фонду української мови.

Ключові слова: українська мова, історична лексикологія, ностратичні мови, індоєвропейські мови.

Актуальність статті визначена стрімким розвитком дослідження віддаленої спорідненості мов, яке за останні кілька десятиліть із гіпотези перетворилося на визнану багатьма закордонними та українськими дослідниками наукову теорію. Залучення результатів історичної лексикології у її найсучасніших зразках – першорядне завдання, одним із елементів виконання якого є теперішня стаття.

Новизна дослідження спричинена тим, що ностратичне мовознавство дозволяє розглядати етапи формування найдавнішого лексичного складу сучасної української мови з перспективи не тільки лінгвістики, а й етногенезу та еволюції людської культури протягом багатьох тисячоліть. Українська мова в такому разі постає виразніше у своїй самобутності на географічному та хронологічному тлі.

Міра вивченості питання. Хоч і не безпосередньо етапи формування української лексики відображені в працях, присвячених формуванню відповідних попередніх етапів мовної евлюції, які передували сучасному українському станові: праслов'янський [4], індоєвропейський [3], ностратичний